

САДУЗ

Азәрбайҹан
Јазычылары
Иттифагы

вә

Азәрбайҹан
ЛККИ МК-нын
әдәби-бәдин
вә
ичтимаи-сијаси
ајлыг
журналы

7

1975

УШАГЛАР САБАҢЫМЫЗ, КӘЛӘЧӘЛИМИЗДИР

ӘДИМДӘН белә бир аталарад сөзү мәшһүрүр: «Инсан једи яшындан јетмиш яшынчан өјәнни». Амма яшадыгымыз техники ингилаблар деврунда бу көлама бир гәдәр јенидән бахмажазым көзлир. Мұасир ушаг үч яшындан охуя билир, алты яшындан өзүнү мәктәбә назыр сајыр. Биринчи синифдан риајен анылышлар, мәңгүл әдәлләр нағтында тасевүрү олур. Галды ки, јетмини яшузун өмүрлүләр дүйнәре олан бизим өлкәдә орта яшдидыр.

Экар ону яхши танымасајдым јетмини сөйбәт ачмаздым. Өмрүнүн ярны аспирин ғазыб-яратмадан, халға хидмәтдән усанајман, баляларын тәлим-тарбиясина сабаңымыз вә қазача-жимис кимни бахам бир санаткарин — јетмини яшни бу ил тамам олар гочаман язычымсыз. Микајыл Рзагулузаданин яраðычылыгь лабораторијасы ила таныш олмасајдын бу созларын сөйлемәздим. Яшнин јетмини ола, амма бу гәдар охујасан, өјәнәсән. — Динчәлмак вахтаси дејілми, Микајыл мұаллым, — дедикда о өзүнә мәхсус чиддилек вә меңрибайлыгы: — Һәзір динчәлмәде чох гальб, из ин көрмүшүк ки, динчәләк, — дејә та-вазокарлыгыла чаваб верир.

Ушаг язычымсыз оласан, анчаг Низамини, Фүзулини, Пушкини, Лермонтову, Бейнени, Баирону. Шиллери белә көзәл биләсан, асарларини сабрла өјәнниб мәтәбер аудиторијаларда тәблиг едасан. Азарабайчан совет әдәбијатынын мұраккәб вә марағлы бир довру — 20-чи илләр әдәбијат тарихинин хүсүсінә фаслини жасасан, сәни Азарабайчан романтизмидан чап олунан чидди тәдигигат асарларын елми редактор мәсләйттер көралар. Номерини «Иллиада»сынын тәрчүмәсін кими чидди вә мас'үд бир иши өндән көтүрәсән, орта мектәб учын әдәбијаттар дарсларын жасасан, йернә кәлдикча мұасир әдәбијат бараðаға фикир сојајасан. Бу саjdыларымыз бизим Микајыл мұаллимини фоалиїттенин аз бир ниссанеңдир. Енциклопедик билије, көзәл зөвгә малик олан М. Рзагу-

лұзада рәссаңдарлық жаһын досту, табиғаты севін-дерін ағымын мәсленіттесін, дүниға адебијатында даңыншырып, мәдениеттегі орталықтың дикторуғын кимнен да таныштырып. Мән онуның бир неча дафо көннен ша-сендигінен шын отаңдаушы ушаг адебијаттының мұса-сыр жаzzылдырғысы барсаңдың сенбейт еттішем. Онун ушаг жаzzылдырғысы ким олмалыбызы, — сұлды атта-ғында марагалы вә орнажында мұлханасынан вар-дыры. Міккімдай мұлалын нағыл оларды белгі душын-нур күн ингілдік сатыраның бапшиң Сабын коззәл романттыш ше-рәйрән мұлалының Сәйніт бойжүлар үчүн жаzzылдырғы асәрләрде ушаг осорларына неч бөр фәрзі гојмашылдырып. «Балаларға нағында» иш мұлалының Ф. Кочарлының «Азәрбайжан» азебейлілары тарихи материалдарды» адаты соҳибланды асар го- жын меншиттерін. Л. Н. Толстой шөврәлтүндіріндиң «Ісарай су сүйін» кимни романларында иле жаңашы, наң да тартиф еткін лирика китабы, ушаг нека- ѡзардың дүйнеделерін. Енін сәзәрлі К. Д. Ушински, С. С. Ахундов, А. Шаги ва башта сәнкетарлар бағында демек олмазмы.

М. Рзагулузадэний ушаг эсэрләрнин өзүн-жаксус мөвзү, мәзмүн ваз бадын хүснүүлгөләрн вардыр. Мән һәр дәфә бу санаткында ушаг эсэрләнгүйнда дүшүнгөркөн икстәр-истәмәз бир өзбәткүйн үзүүндөн дала чох дајамнаш олурам.

Да М. Рзагулузада эсэрләрнин классик ушаг дәлдүүттүмчүмийн ән-енәләрдөн ваз дүни ушаг эдәфалыштынан ишахши нумумалары да иллагаси

ки, мәктәп дәрслекларында асас төммүн материаллыры кимнестигендә олунур. Халы шаар С. Вургун деңгизди: «...Әдәбиյаттынның ушагларын төрбяңиданды...» Үлкөн романтик ынсанларын инихшағына комек етмәй чох заман унудур. Ушаглармызың учын романтик эсарлар Яратмагдан отру и оозал менбизлөр бизим нағыллармызың әз ағсаналарымыздыр».

М. Раагулыздын ушаг шары ве наиски кимға ферзидандын башынча хусусыңдағылардан бирінші оның асарларында үслеб айналымында вә салындырылады. Бы, умумиже тәтеле, ушаг жаңбырлардын табалдардан бириндер. Ушаг, хүннисекиңиң башынча табалдардан бириндер. Ушаг, хүннисекиңиң кичик жашы охуым көнкөрт тағызқорынан маликтер. О, обектив аламда көрдүү, ешиткіштің нағасаларын маңындағын дарнанда мұбұз еткенде үзүн күнчік дегаллармын белгі менди. Аттынан даудын дәрк етмәде, өзіндең болук марағ көстөрмөр, ниша, на үшін суалылардың ил-тез-тез өзүндөн көрді. Бұны көрдінде ушаг асарларында бадын тағызқорын айнанылығы, поетин дегалларын салындын, өзаталығын, бодын зөвгө верандын ишин, нам де һоят, инсанлардың жаңындағы оғын билінін кешиштіндірмәне үз ишкән верір. Буудар, шарын «Өн дадыл мейәс, шең-шең гарышындашыдь». Бир күн ғоча бағынан шапшагардан. Ен дадыл мейәс һансыздыр, — деял соорушу. Шапшагар мұхталаған чавалбар даудын, һәр да она дадыл қазын мейәззин адымы соғып көрді. Шуғалар килемнәрни, Марал портағалыны, Алы шапталынын, Алмаз ағылласын ве с. дадыл мейәс одулуғуну сезілдір. Ғоча баған шапшагарнын чавалбарын сабирлық диналдір, сенбілтәрдің ақыра геде гүлар астын, ушакшын жолдаштарында ил-бостандың жаңбырларындағын ве бечордайды дадыл мейәззин бағыл алатын епизоду онларда ширин бир күнде дайындыр, соира исә фикрини айдан, сада, нақин мәннәли вә инандашырымды дилла бело жекунаштырыр.

Иди, ээзі балалар,
Ләгін сиз дә билдиниз
Өн дадлыш мейвә нәдир?
Өн дадлыш мейвә —

анчаг

ашыламаг нөгтөйн-нэээриндэй бу ше'рлэрин эхэмжлийтийн бејүкдүр. «Батэн нэгмас», «Горуулун кэлэчэйн», «Өлкөнин чигэклэри», «Октябр күннэ» вэ с. ше'рлэр М. Рзагулузадэнийн эн яхшы публицистик эсэрлэриндэйдир.

М. Рзагулузадә тәбиэтә вургун олан сәнәткардыр. О, Азәрбајҹан торпағыны гарыш-гарыш кәзибдир.

Чәсаратлә демак олар ки, мұасир ушаг әдәбијатында Азәрбайжан тәбиғетинин әсәрәннисиң көзәллилекләреңин реалист тәсвиринде М. Рзагуллазадә бачарыгтың язычыларымыздан бирнидир.

Эдебиң нәкаjәларында дә тәбнәти горумат, жа-
шыллыгълар салымдаған уашларын фәзл иштиреке
ки, нағар гүшларын вә ағачаларын бәсәләйб қасла-
маг кимні вакыл мәсалеләр көниш табдиг олуныру.
Бу онун асәрләринин тәрбијеви ролуну даһа дар-
артырып.

Бу жахылда «Литературағы газета»нын салыфларданда ушаг поеңасынага ғаттыға аудыман музаккайрақ жекүн вурган көркемдін ушаг жазылған. С. Михалков бу поеңада үчүн беләр бир сочылыша, чөтәнде нағыл олаңгы дигити өткөн етисимдирек, созып жаҳшы мә'насында поэтик публисистик ше'ра, мусыр үшән әдебийтәрдән болук еткіншілдөр варырып. Бу чүр 'шә'рләре ярардәркән сәнгаттар кәрәк һәр чүр трафареттанды, схематизмиден, ушаг мөлдөрлөдү, ушаг психологиясына ушаг тәғжіктүрарзина мұваффақ сонасилат Ватенинин, Коммунист Партияның, совет халыларынын сарсылымзаста дистрофу, ушаг бейнәулімділічиниң иштегендеги галобализмиден, гагынды, бизнисдең дөйөм галобализмиден вә тәнгәнәлармын барарада, иштегендеги ушамызлыштырмалар, ушаглармында иштегендеги үйнелештескендеги күчләндірмәй асас коғумынанда.

електротехник Аслан вә с. гәһрәманлар мұсасир ушагларымызын начиб ехлаги сиғетләрини үмкүләштиргән, гүргүл вә Яарадан совет адамдарында нумуна олачы мәнен кефийјәтләре реалист бадын бојаларда балача охучулық сөвдирган мұсабат хәрактерден адамлар кимн, жалызы мұзлапини дәйж, үмүнијілтә, ушаг едәбијатымызының бу саңауда алға етдији наиліннәтләрдән сағылмалысыры. Ушаг образларының йарадаркән мұзлапид гәһрәманларының мәнен аләмнин дарнинликләрине нұғуз едир, хәрактерларнда кизләнән фәрди кефийјәтләре танып үзү чыхармасла киғајатланып, һәм да бу гәһрәманлардың тәсвиринде вачиб чәңгәтләрни сечир вә бәдни чәңгәтән әсасландырып.

Бу деңгеләнләрдән алдын олур ки, ушаг гәһрәманларының йарадаркән мұзлапини өзүнүн алдын неғтеји-нәзәрә олмалысымыр. Фикримизи конкрет-ләштірмәк учын Микайл мұзлапимин буюк мәббөттөлә тасвир етдији Елиш вә Айтак ушаг образлары үзәрнінде бир гәдәр мүфассал дағынмаг астаңырк. Бу гәһрәманларының хош рафтары, сәзимеси за мәсрібан бачы-тардаша хас олан үсисиј-јәтләре вардыр. Іаҙымы ачыг шәкілдә демесә дә, охучу әсәрден белә бир алдын нәттә чыхарыр ки, аллада мәнрибаның, гарышылығы андашила, сәмимијет олдугда, бу, ушагларда да мүсбәт та'сир едир, онларда сағлам инсаның һисслар ашылајыр. Әсәрден алтына хош бадын тәсесурат, һадисаләрин тобин никишағы, хәрактерләрini тасвириндең һәјатлилк охучунун нәзәрнінде Елишта Айтак һәм да бир-бириндан сечилән гәһрәманлар кими чанылдырыр да сөвдиррир. Елиш сәфалы мешәләрнәмизи, башы даима гарла өртүлу олар дағларымызы, көј ҹамандыларымизи тох сөвир, онун гојнунда динчалмәндән, боја-баша чатмагдан ләззәт алтыр. Беләлікка, Елиштә нәчін инсаның һиссләр, естетик дүртүлар, муша-нидацилек габыннүйтән йараныр да формалашыр. Образының тасвиринде мұзлапиң һеч да Елиш бир-тәрафда көстәрмири. Елиш овчулугу хошласа да, һәлә онун асыл маинијетини ба'зан дәрк етмири. О, ба'зан тәбигати горумаг гајдаларыны қөзләмир, габагына чыхан гырговулу вахтсыз оваламаға чан атыр вә с. Айтакда иса башга һиссләр өзүнү бүрүзә верири. О, һөјвалилары, биткиләре сезен, онларда гүллүг етмәјүт бачарап рәһимдил бир гыздырып.

Микайл Рзагулузада йаңыб-јаратмадан жордамлар. Оның жардымчылық лабораториясында иници дағызыны иш кедир, М. Рзагулузада жени ушаг әсәрләре йаңыр, чохдан бары үзәрнінде чалышмалы «Әдәбијат вә тәрбіјә» китабыны чапла назырлайыр, «Иллиада»ның тәрчумасын вә изшри үзәрнінде чиди ҹалышыры, мұзлапиң олдугу дәрдүнчү синиғләр учын «Әдәбијат» дәрс-лийини жени изшри үзәрнінде ахтарышлар апа-рыр вә с. Биз һеч шүбә өтмөрик ки, ғочаман әдібимиз, көзәл шаңр вә тәрчумачимиз М. Рзагулузада да охучуларының бидан сонра да жени дајәрәлә әсәрләре сөвнүндирақ, балаларымызын зөвгүнә лайық сәнәт нұмуналәрін изле ушаг әдәбијатымызы даға да зәнкүнләштиречәкдир.